

Ks. DAMIAN BEDNARSKI

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0002-5063-7785>

SPRAWOZDANIE ZE SPOTKANIA SEKCJI HISTORII KOŚCIOŁA

(Poznań, 23–25 kwietnia 2025)

Doroczne spotkanie księży profesorów i wykładowców historii Kościoła, które w 2025 r. odbyło się w Poznaniu – kolebce polskiej państwowości i organizacji kościelnej – miało charakter wyjątkowy. Obrady wpisały się w potrójną rocznicę o doniosłym znaczeniu historycznym i duchowym: Rok Jubileuszowy 2025, tysiąclecie koronacji Bolesława Chrobrego na pierwszego króla Polski oraz, co stanowiło główną oś tematyczną zjazdu, 100. rocznicę zawarcia konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Ta kumulacja rocznic nadała spotkaniu szczególną rangę, stając się inspiracją do głębokiej refleksji nad dziedzictwem i przyszłością relacji między Kościołem a państwem na ziemiach polskich.

Gospodarzem tegorocznego zjazdu była Archidiecezja Poznańska. W obradach wzięło udział ponad 50 historyków reprezentujących polskie i zagraniczne ośrodki akademickie oraz seminaria duchowne. Spotkaniu przewodniczył bp prof. dr hab. Jan Kopiec, a obowiązki sekretarza Sekcji pełnił ks. dr hab. Tomasz Moskal, prof. KUL.

Starannie przygotowany program naukowy został w całości poświęcony wieloaspektowej analizie historycznej i prawnej konkordatu z 1925 r., co pozwoliło na dogłębne zbadanie jego genezy, postanowień oraz dalekosiężnych skutków. Program naukowy zjazdu został skonstruowany w celu wszechstronnego zbadania genezy, architektury prawnej i historycznych następstw konkordatu zawartego 10 lutego 1925 r. Prelegenci, czołowi specjaliści w tej dziedzinie, podjęli się analizy strategicznego znaczenia tej umowy dla kształtowania relacji państwo–Kościół w całym okresie II Rzeczypospolitej, a także jej późniejszego dziedzictwa.

Obradom pierwszej sesji przewodniczył ks. prof. Jan Walkusz (KUL). Referat ks. dr. Michała Widery naświetlił złożony krajobraz religijny odrodzonego państwa polskiego, który stanowił kluczowy kontekst dla negocjacji konkordatowych. II Rzeczpospolita była państwem zróżnicowanym wyznaniowo, w którym dominującą grupę stanowili katolicy obrządku zachodniego (63,8%). Znaczące mniejszości tworzyli grekokatolicy (11,2%), prawosławni (10,5%), wyznawcy judaizmu (10,5%) oraz ewangelicy (3,7%). Ta demograficzna dominacja stała się fundamentem, na którym Kościół katolicki uzyskał faktyczny status polskiego wyznania narodowego, co stanowiło jego zasadniczą siłę i zapewniało fundamentalną pozycję przetargową w relacjach z nowo powstałym państwem.

Stanowisko polskiego episkopatu wobec konkordatu było dalekie od jednomyślności, co wykazał referat ks. dr. hab. Roberta R. Kufla (dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze). Zwrócił on uwagę na to, że do zwolenników umowy należeli m.in. metropolita warszawski kard. Aleksander Kakowski i bp Henryk Przeździecki, podczas gdy metropolita krakowski abp Adam Stefan Sapieha oraz metropolita lwowski obrządku greckokatolickiego abp Andrzej Szeptycki pozostawali krytyczni wobec jej proponowanych zapisów. Sytuację komplikował fakt, że tekst dokumentu został przygotowany przez rząd Rzeczypospolitej w tajemnicy, ponad głowami polskich hierarchów. Mimo że zarówno strona rządowa, jak i watykańska dążyły do marginalizacji roli episkopatu, polscy biskupi zdołali skutecznie wpłynąć na ostateczny kształt umowy, zabezpieczając w niej swoje kluczowe postulaty, takie jak gwarancje państwowe z tytułu dóbr zsekularyzowanych w okresie zaborów.

Misja dyplomatyczna nuncjusza apostolskiego Lorenzo Lauriego, przedstawiona w wystąpieniu ks. dr. hab. Pawła Zająca OMI, prof. UAM w Poznaniu, wpisywała się w szerszy kontekst dążeń Stolicy Apostolskiej do stabilizacji sytuacji Kościoła w odrodzonej Polsce. Główne zadania nuncjusza, określone w instrukcjach watykańskich, obejmowały promowanie postaw jedności narodowej, łagodzenie sporów między katolikami różnych obrządków oraz ograniczanie nadmiernego zaangażowania politycznego duchowieństwa na rzecz priorytetowej pracy duszpasterskiej.

Po przerwie kawowej odbyła się druga sesja przedpołudniowa, którą moderował ks. dr. hab. Paweł Zając OMI, prof. UAM. W pierwszym referacie ks. dr. Albert Warso (Katedra Historii Kościoła KUL) dokonał identyfikacji kluczowych postaci zaangażowanych w proces negocjacyjny. Chociaż formalne funkcje pełnili poseł RP przy Watykanie Władysław Skrzyński oraz nuncjusz w Warszawie abp Lorenzo Lauri, decydujący wkład w prace nad tekstem mieli główni negocjatorzy: delegat rządu RP Stanisław Grabski oraz sekretarz Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych ks. prał. Francesco Borgognini Duca. Nad całością rozmów osobisty nadzór sprawował papież Pius XI, który doskonale znał polskie realia i na bieżąco udzielał instrukcji swojemu przedstawicielowi.

Szczegółowa analiza struktury konkordatu, dokonana przez ks. dr. hab. Damiana Bednarskiego, prof. UŚ, uwypukliła zarówno jego kluczowe postanowienia, jak i pewne mankamenty. Prelegent przypomniał, że umowa regulowała najważniejsze sfery funkcjonowania Kościoła w państwie, w tym: wolność Kościoła, czyli gwarancję swobodnego sprawowania kultu, jurysdykcji oraz zarządzania swoimi sprawami zgodnie z prawem kanonicznym; status duchowieństwa (tu: zestaw praw i obowiązków, w tym zwolnienie z niektórych świadczeń państwowych); nauczanie religii, a więc uregulowanie statusu lekcji religii jako przedmiotu obowiązkowego w szkołach publicznych; podział administracyjny Kościoła w Polsce, w tym realizacja zobowiązania związanego z dostosowaniem granic diecezji do granic państwowych Rzeczypospolitej; sprawy majątkowe, w których chodziło o uznanie prawa Kościoła do posiadania majątku i przyznanie dotacji państwowych jako rekompensaty za dobra przejęte przez zaborców. Prelegent zwrócił także uwagę na wady umowy, podnoszone m.in. przez wybitnego prawnika prof. Władysława Abrahama, takie jak nieprecyzyjność terminologiczna, luki prawne czy niejasności w tłumaczeniu, które w późniejszym okresie stawały się źródłem sporów interpretacyjnych.

Jak podkreślił w swoim wykładzie ks. dr. Tobiasz Matkowski (sędzia Metropolitalnego Sądu Duchownego we Wrocławiu oraz Sądu Biskupiego Diecezji Bydgoskiej), konkordat z 1925 r. był umową międzynarodową zawartą między dwoma równorzędnymi podmiotami prawa. Po ratyfikacji uzyskał rangę równorzędną z ustawą i stał się trwałym aktem ustrojowym, który na dekady zdefiniował relacje państwo–Kościół. Co kluczowe, przyznawał on Kościołowi katolickiemu oraz jego jednostkom organizacyjnym (diecezjom,

parafiom, zakonom) pełną osobowość prawną, stanowiącą fundament jego autonomicznego funkcjonowania w sferze publicznej.

W piątek, 25 kwietnia kontynuowano obrady. Najpierw kierował nimi ks. dr hab. Andrzej Brudziński, prof. UPJPII w Krakowie. Najbardziej namacalnym i bezpośrednim skutkiem konkordatu, omówionym przez ks. dr. Rafała Piekarskiego (Katedra Historii Kościoła KUL), było wydanie przez papieża Piusa XI bulli *Vixdum Poloniae Unitas* 28 października 1925 r. Dokument ten całkowicie zreorganizował strukturę administracyjną Kościoła w Polsce, dostosowując ją do granic odrodzonego państwa. Utworzono pięć metropolii: dwie o genezie sięgającej I Rzeczypospolitej (gnieźnieńsko-poznańska i lwowska), jedną z okresu zaborów (warszawska) oraz dwie nowe (krakowska i wileńska). Była to jedna z największych reform organizacyjnych w dziejach Kościoła na ziemiach polskich.

Okoliczności i pretekst zerwania konkordatu przez władze komunistyczne przeanalizował ks. dr hab. Dominik Zamiatała CMF, prof. UKSW w Warszawie. Zwrócił uwagę, że już 12 września 1945 r. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej ogłosił, że umowa przestała obowiązywać z winy Stolicy Apostolskiej, która miała ją rzekomo złamać w czasie okupacji niemieckiej. Zarówno papież Pius XII, jak i Episkopat Polski odrzucili te oskarżenia i nigdy nie uznali tego jednostronnego aktu za skuteczny prawnie, konsekwentnie powołując się na postanowienia umowy w okresie powojennym.

Obrady historyków podsumowała dyskusja, podczas której naukowcy odnieśli się nie tylko do treści wygłoszonych referatów, ale przedstawili plan konferencji na przyszłość. Ogłoszono, że 17–20 września 2025 r. w Gnieźnie odbędzie się VIII Kongres Mediewistów Polskich pod hasłem „Władza – korona – terytorium”, nawiązujący do 1000-lecia pierwszej polskiej koronacji. Przedstawiono aktualny stan zaawansowania prac nad kolejnymi tomami fundamentalnego dla polskiej nauki dzieła, *Słownika polskich teologów katolickich*. Podjęto historyczną decyzję o powołaniu do życia Stowarzyszenia Wykładowców i Profesorów Historii Kościoła katolickiego w Polsce oraz dokonano analizy projektu jego statutu.

Intensywnym obradom naukowym towarzyszyły liczne wydarzenia o charakterze integracyjnym, kulturowym i duszpasterskim, które dopełniły bogaty program poznańskiego spotkania. Integralną częścią zjazdu, która pozwoliła na budowanie wspólnoty naukowej i duchowej, był starannie przygotowany program wydarzeń towarzyszących. Połączył on wymiar historyczno-kulturowy z głęboko duszpasterskim, pozwalając uczestnikom na pełniejsze doświadczenie dziedzictwa Poznania.

W ramach programu kulturalnego uczestnicy zwiedzili kluczowe dla historii Polski obiekty, w tym Zamek Cesarski, Rezerwat Archeologiczny *Genius Loci* na Ostrowie Tumskim, eksponujący relikty grodu Mieszka I, oraz historyczny gotycki Kościół pw. Najświętszej Marii Panny *in summo*, wznoszący się przy pozostałościach wczesnopiastowskiego palatium.

Wymiar duszpasterski spotkania znalazł swój wyraz w uczestnictwie w dwóch uroczystych Mszach Świętych koncelebrowanych. Pierwszej, w zabytkowym Kościele św. Marcina, przewodniczył Jego Ekscelencja abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański. Drugiej, sprawowanej w kościele na Ostrowie Tumskim, przewodniczył Przewodniczący Sekcji, Jego Ekscelencja ks. bp Jan Kopiec.

Spotkanie księży profesorów i wykładowców historii Kościoła w Poznaniu stało się nie tylko ważną platformą do naukowej refleksji nad jednym z kluczowych wydarzeń w historii Polski XX w., ale także forum wymiany myśli, prezentacji najnowszych osiągnięć badawczych oraz formułowania planów przyszłej współpracy naukowej i organizacyjnej.